

Andrei Băleanu

ION ȘI CÎNTĂREAȚA CHEALĂ

Printr-o „ciudată“ întimplare, care face parte, de altfel, dintr-un întreg lanț de „ciudățenii“, numitul Ion Luca Caragiale, autor dramatic de talie universală, care și-a scris piesele acum mai bine de 70 de ani, a început să fie cunoscut mai îndeaproape, în străinătate, abia în ultimul deceniu. Nu este locul să ne oprim aici asupra motivelor pentru care limba sa „intraductibilă“ a început tocmai acum să fie înțeleasă în Franța și în Germania, în America de Sud, ba chiar și în China. E suficient să spunem că acest strălucit reprezentant al unei literaturi socotite în trecut „fără circulație europeană“, și-a dobîndit în scurtă vreme o asemenea prestigiu, încît pînă și d-l Eugène Ionesco, copilul teribil al „teatrului de avangardă“, omul pe care-l plectisește Corneille și-l agasează Ibsen (cum singur a spus-o în „Nouvelle nouvelle revue française“, a găsit că ar fi cuminte din partea d-sale să se așeze sub larga pulpană a lui Caragiale.

Așadar, iată-l pe Eugène Ionesco conferențiind pios la „Vocea Americii“ despre teatrul lui Caragiale, exprimîndu-și regretul că autorul *Scrisorii pierdute* a scris „într-o limbă, din nefericire, fără circulație mondială“ (n-a avut inspirația lui Ionesco, să se lanseze scriind în franțuzește!), și profitînd de această „nefericire“ pentru a căuta să prezinte publicului occidental o imagine falsificată a operei caragialești. Ca la un semn, „Europa liberă“ prinde ideea din zbor și lansează teoria fantezistă a unei filiații Caragiale—Ionesco. În fine, recenta premieră a *Scrisorii pierdute* la Köln, în R. F. Germană, a oferit prilejul unei adevărate campanii consacrate nu atît lui Caragiale, cît lui Ionesco. Mai multe ziare vest-germane și-au intitulat cronicile: *Strămoșul lui Ionesco* („Westdeutscher Rundschau“, „Stuttgarter Zeitung“, „Darmstädter Echo“). „Caragiale l-a inspirat pe Ionesco, scria „Frankfurter Neue Presse“, iar „Generalanzeiger“ din Bonn, într-un articol cu titlul: *De aici vine deci Ionesco*, mergea încă și mai departe, afirmînd: „Pentru ceea ce-i trebuia străbunului lui Ionesco trei ore, reușește acesta în cel mult o oră“.

Că domnul Eugène Ionesco se pretinde un mic Caragiale, asta este, mai mult sau mai puțin, treaba d-sale personală, dacă găsește naivi să-l ia în serios; dar că d-sa și unii amici ai d-sale încearcă să-l transforme pe Caragiale într-un mic Ionesco, asta întrece marginile grotescului, și ne obligă la unele precizări.

OAMENI ȘI NEOAMENI

Autor al unor piese care batjocoresc speța umană „în genere“ și tind să inspire spectatorilor scîrba de a fi om, domnul Eugène Ionesco, în amintita conferință radiodifuzată, nu s-a sfiit să pună pe seama lui Caragiale propriile sale idei și principii artistice: „...Teatrul lui Caragiale e o critică a omului și a oricărei societăți“... „El pare a gîndi că asta este societatea în genere, așa este omul, așa este substanța omenească“.

Ce poate să însemne însă acest „om“ în genere, atunci cînd este vorba despre teatrul lui Caragiale?

În prologul piesei *Caragiale în vremea lui*, Camil Petrescu deslușea ironic sensul cuvîntului „om“ în vorbirea curentă a epocii respective. „L-am făcut om...“; sau „...Dumnezeu să-i dea sănătate lui X, că el m-a făcut om“; ori „...Fiul meu,

după ce termini facultatea, ține-te de conu Alecu, fiindcă numai el te poate face om...” „Om în acest înțeles — comenta Camil Petrescu — se vădește a fi acela pentru care muncesc alții, silnic, cu capul în piept de la naștere pînă la moarte: aceștia numindu-se, prin deducție, simplu, logic, neoameni. Neomul «mănincă o piine de pe urma lui», a omului, și este deci îndatorat lui. Proprietarul de moșie este «omul» pentru care sate întregi de neoameni, înlănțuiți ogorului, mai mult flămânzi, în zdrențe, locuind în bordeie, își prefac, neștiuți și la fel cu vitele, vлага trupului în saci cu aur pentru lăzile de fier ale stăpînului...”

În acest sens, și numai în acest sens, Caragiale și-a bătut joc, într-adevăr, de „oamenii” vremii sale. A rîs de „omul” Titircă-Inimă Rea și de felul cum acesta „l-a făcut om” și pe teghetarul său Chiriac. Și-a exprimat dezgustul pentru „substanța omenească” atît de comună lui Cațavencu, Dandanache sau Rică Venturiano. De „neoameni” însă, nu și-a bătut joc niciodată. Pentru țăranul exploatat, bătut, fufuit, pentru „opincarul, mămăligarul, țopîrlanul” din *Arendașul român*, pentru chinuitul Ion din *Năpasta*, pentru bietul zețar „amărit rău de sărăcie și osteneală”, care-și mînca plămînii pregătind pentru tipar gazetele mincinoase burgheze (*Norocul culegătorului*), pentru țărani nevoiași care „peste iarnă, cînd nu au de lucru și nu pot produce în genere nimica, avînd nevoie de bani, fac împrumuturi, cu camătă, mai mult sau mai puțin infamă...” și care adesea „după o muncă de peste opt luni, se văd rămași datori pe anul următor. Și iar vine o iarnă aspră peste tristele și umilele lor vetre, și iar rugămînți cu căciula-n mînă pentru un nou împrumut...” (1907, *din primăvară pînă-n toamnă*) — pentru toți acești „neoameni”, Caragiale are pretutindeni numai cuvinte pline de căldură și înțelegere. S-a remarcat încă de mult că, în întreaga operă a lui Caragiale, nu există măcar un singur personaj ridicol, dintre țărani sau muncitori. „Nu ne batem joc de România și de românism, vorbe care se pronunță și se scriu cu un singur r, ci de rromînism și de Rromînia cu trei rrr; nu de popor, vai de capul lui! Rid destul ațîția de el! ci de poppor, ba cîteodată și de bobbor, cînd e rromînul supărat și răgușit de supărare”, scria Caragiale în numele revistei „Moftul român”¹.

Eroii satirizați de Caragiale nu sînt — vorba lui Trahanache — „vagabonți de pe uliță”, ci „stîlpii puterii”, „apropitari”, negustori, polițai, prefecți, demagogi politici, într-un cuvînt, întreg acel „high-life” care alcătua pătura suprapusă a regimului burghezo-moșieresc și slugile ei devotate.

Reprezintă, oare, aceștia „omul”, în genere? Criticîndu-i, a devenit oare Caragiale un critic al umanității, cum susține Ionesco? Trahanache, Titircă și compania înseamnă „umanitatea”? Nu, pentru Caragiale umanitatea erau „neoamenii” de pe atunci, cele „aproape cinci milioane de creaturi umane, sufletele ofensate de prea îndelungată obijduire”, mințile „care au început și ele să se lumineze” și care „ard de gîndul răsturnării uzurpatorilor”...; umanitatea era „acolo, în adînc”, unde gemeau „uriașe nevoi materiale și morale ale unui popor întreg — singura temelie, singura realitate, singura rațiune de a fi a Statului Național român...”; acolo, în adînc, unde „o lume care știe mai bine ce înseamnă a muri ca vitele, decît ce va să zică a trăi ca oamenii, scrișnește: «Noi vrem acum nu doar pămînt! Vrem și pămînt și omenie!...»” (1907, *din primăvară pînă-n toamnă*).

Cînd acești „neoameni” au căpătat pîmînt și omenie, cînd ei au devenit oameni cu adevărat, s-a văzut și mai clar că opera lui Caragiale nu este o critică a umanității, ci o apărare a ei împotriva neomeniei.

VIIITORUL N-ARE HOTAR

Întreaga „esență” a teatrului lui Ionesco este cuprinsă în finalul *Scaunelor*: în fața unei săli goale, un orator mut scoate sunete fără sens, reprezentînd mesajul către umanitate al eroului principal, iar acesta, satisfăcut, se aruncă pe fereastră.

¹ Citat după S. Iosifescu, *Caragiale*, E.S.P.L.A. 1952, ed. a II-a, p. 281.

Totul e zădărnice și neant, n-are rost să trăiești, să gîndești și să sperî — iată la ce se reduce grozava „filozofie“ a lui Eugène Ionesco.²

A atribui operei lui Caragiale o astfel de semnificație e pur și simplu absurd, dar, după cum se știe, absurdul este pe placul domnului Ionesco. „Într-adevăr — spune el — umanitatea, așa cum este prezentată de autor (adică de Caragiale — *n. n.*), pare că nici nu merită să existe. Personajele sale sînt în așa fel degradate încît nu ne mai lasă nici o speranță“.

Am arătat mai sus care era partea a „umanității“ care, după părerea lui Caragiale, nu merită să existe. Dar critica sa este departe de a fi fără speranță. Nimic nu este mai neadevărat decît a-l prezenta pe marele scriitor ca pe un sceptic și un decepționist. El însuși se socotea un „sentimental“, și nu fără temei. Oare, nu în „Moftul“, condus de Caragiale, era salutat — cu prilejul adunării muncitorilor de la 1 mai 1893 — acel „sincer avînt, de o convingere adîncă, de o generoasă năzuință spre o altă lume, cu altă rînduială, cu alte porniri, cu altă morală...“ ? Oare, nu afirma același articol : „Între lumea care se adună astăzi, duminică, în Cișmigiu, și între gazeta asta a noastră, e un mare punct comun : și unii și alții luptăm pentru aducerea unor vremi mai senine și mai cinstite...“ ? Și oare, nu Caragiale e cel care, în 1907, în fața „războiului civil al maselor producătoare — sătule de prea îndelungata nesocotire a lor în cîrmuirea intereselor publice — contra oligarhiei uzurpătoare...“ scria răspicat : „Țara are nevoie de o fundamentală reformă politică“ ?

În comediile lui Caragiale e demascată tocmai această „oligarhie uzurpătoare“, care nu mai trebuia tolerată. Azi, urmașii izgoniți și total degenerați ai acelei oligarhii mai încearcă să extirpe din teatrul caragialesc ghimpia nemiloși la adresa burgheziei și moșierimii, la adresa politicianilor „istorici“. Aducîndu-și contribuția la campania de falsificare a operei lui Caragiale, transfugul N. Herescu pretinde, la „Vocea Americii“, că în comediile acestuia „trăiesc oameni cum au fost, cum sînt și cum vor fi întotdeauna. Comediile pe care ni le-a dat sînt fragmente desprinse din viața neschimbătoare“.

Herescu visează, ca vrabia, mălai, dacă în anul 1959 mai poate vorbi despre „viața neschimbătoare“ și dacă-și mai poate imagina că Farfurizii, Cațavencii, Brînzoveneștii și Hereștii vor dăinui veșnic.

În articolul său 1907, *din primăvară pînă-n toamnă*, Caragiale arăta clar că erau necesare și posibile : „Abolirea alcătuirii politice de uzurpare, desființarea celei mai odioase sisteme boierești, fără boieri și boiernași numărați, ci cu nenumărați ciocoi și cioclovine — și intrarea întregii țări în stăpînirea dreptului ei întreg de a hotărî asupra avutului și onoarei ei, asupra soartei și destinelor ei...“ „Și dacă nu va ști deocamdată destul de bine, atunci... să învețe!“ — continua scriitorul... „Are pentru asta vreme destulă : Dumnezeu, fie lăudat numele lui ! n-a pus hotar viitorului...“

Acest mesaj optimist către poporul său, Caragiale nu l-a exprimat prin intermediul unui orator mut, și nici nu l-a rostit în fața unor scaune goale.

COMICUL ȘI ABSURDUL

Stilul absurd și incoerent al lui Eugène Ionesco este consecința concepției sale despre inutilitatea și lipsa de sens a existenței. În ultimă instanță, personajele sale (de pildă, în *Cintăreața cheală*) se exprimă astfel : „— A,e,i,o,u,a,e,i,o,u,a,e,i,o,u,i !“

Comentatorii „ionescizanți“ ai lui Caragiale încearcă să identifice în opera acestuia același nonsens, verbalism pur și „umor care decurge din absurd“. Ionesco,

² Aceeași filozofie a inutilității și a disperării a fost expusă „teoretic“ de Ionesco la cel de al VIII-lea Congres al Institutului internațional de teatru de la Helsinki. Vorbind despre „Tendințe de avangardă în teatrul contemporan“, Eugène Ionesco a definit „existența“ ca pe o „groapă cu noroi“. Curat „avangardă“, care în loc să deschidă un drum înainte, se bălăcește în mlaștină !

în conferința citată, afirmă că eroii lui Caragiale sînt prin excelență idioți politici și deficienți mintali.

Idioți ? Fără doar și poate, dar acești idioți conduceau o țară și profitau din plin de pe urma idioțeniilor pe care le spuneau și le făceau. Farfuridi este debil mintal cînd perorează : „Dacă Europa... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, etc.“ ? Atunci, ce este Dumitru Brătianu, care în 1866 adresa cetățenilor bucureșteni această proclamație autentică³.

Romîni,

În mai puțin de două luni ați trăit mai mult de doi secolii... Voi născuți numai ieri la viața libertății, ați devenit învățătorii lumii civilizate. De sute de ani bătrîna Europă, se frămîntă ca să găsească măsura libertății ce se cuvine popoarelor, și voi acum a-i-ați arătat că numai libertatea deplină, întregă, poate da ordinea, tăria și fecunditatea unui popor. Frumoasa noastră revoluțiune a sforțat admirațiunea lumii. Europa, uimită de înțelepciunea patriotismului vostru, a suspens cursul lucrărilor sale și așteaptă tot de la voi și numai de la voi, de la voi singuri, astăzi poporul Mesia al întregii omeniri gemînde de nedrept și palpînd de speranțe...

Limbajul eroilor caragialești aparține unor categorii sociale reale, este limbajul cu ajutorul căruia se putea ajunge „dipotat“ sau chiar ministru. Este, de asemenea, limbajul micului burghez incult, încercînd să imite frazele întortochiate ale gazetarilor și oratorilor zilei, care „combăteau bine“. Este limbajul pretențios al „damei“ cu ifose, care vrea să se vadă că a învățat la „pasion“, și așa mai departe. Țăranii, oamenii simpli, atunci cînd apar în lucrările lui Caragiale, nu vorbesc niciodată așa. Nu este, prin urmare, un comic verbal „pur“, cum pretinde Ionesco, ci o satiră cu adresă de clasă, foarte precisă. La Ionesco, limbajul este menit să răpească eroilor orice înțeles uman : cînd profesorul își prepară eleva pentru doctorat, întrebînd-o cît fac unu și cu unu (*Lecția*), cînd d. Smith se adresează astfel soției sale : „Kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes, kakatoes“ (*Cîntăreța cheală*), ne aflăm în plin azil de alienați, fără vreo contingentă cu rolul și comportarea personajelor respective în societatea reală. Dimpotrivă, Caragiale, chiar atunci cînd descrie arieriați patenți, semnaleză fenomene sociale adevărate, tipice. Căci, după părerea sa : „Aci stă rațiunea finală a artei umane : înțelesul omenesc“⁴.

Are Caragiale o povestire intitulată „Ion...“, în care e vorba despre un țăran care nu se putea împăca deloc cu prostia și absurditatea. Și iată că ajunge el la o curte împărătească, unde un măgar înveșmîntat în mătase cînta *Carnavalul de Veneția* cu variațiuni. Toți băteau din plame, strigau „bravo“ și „bis“, numai Ion al nostru a pus două degete în gură și a început să fluiera. Iar pentru asta a fost luat la palme, în ghionturi, scuipat și gonit de admiratorii măgarului cîntăreț.

Ce-ar păți bietul Ion Luca Caragiale, dacă ar nimeri astăzi, cu căciula pe-o ureche, printre admiratorii *Cîntăreței chele* ?

³ Citat după Sică Alexandrescu, *Caiețe de regle pentru „O noapte furtunoasă“*, „D-ale Carnavalului și „Conu Leonida față cu reacțiunea“, E.S.P.L.A., p. 297.

⁴ I. L. Caragiale despre teatru, E.S.P.L.A., 1957, p. 145.